

Ernst Weiß
De ooggetuige

Vertaald door
W. Wielek-Berg,
volledig herzien door
Frank Schuitemaker

Van Gennep Amsterdam

Het lot heeft mij ertoe voorbestemd, een bepaalde rol te spelen in het leven van een van die zeldzame mensen die na de Wereldoorlog zo'n gewelddadige omwenteling en onmetelijk lijden over Europa zouden brengen. Vaak heb ik me later afgevraagd wat mij destijds, in de herfst van 1918, tot die ingreep bewoog: was het weetgierigheid, de belangrijkste eigenschap van een medisch onderzoeker als ik; of was het je reinste overmoed, de drang om ook eens, godgelijk, te heersen over het lot?

Hoe dan ook, ik zal beginnen met een korte schets van mijn leven tot die dag, eind oktober of begin november 1918. Nuchter en duidelijk, rechttoe rechtaan en zo waarheidsgetrouw mogelijk.

Ik ben in Zuid-Duitsland geboren als de enige wettige zoon van een vrij bekend geworden mijn- en waterbouwkundig ingenieur. De aanleg van mijnen en andere van dat soort projecten trok mijn vader niet erg aan. Zijn belangstelling ging uit naar bruggen en ik herinner me dat wij – mijn lieve, altijd wat fragiele moeder, hij en ik – op een dag in de herfst met de trein van M. naar I. reisden en dat mijn vader mij plotseling uit mijn slaap wakte toen we over een spoorbrug reden die hij de vorige zomer had gebouwd. Ik zag niets bijzonders aan die brug, het leek mij een doodgewone spoorbrug over een met wilgen en elzen omzoomde berg-

beek waaruit een paar bemoste stenen staken, en de helling, nog zonder gras, was niet eens bijzonder steil. Maar mijn moeder deed alsof zij buiten zichzelf was van enthousiasme en hoestte, zoals altijd wanneer zij zich opwond. Mijn vader glimlachte bescheiden onder zijn dikke blonde snor. Eens vertrouwde hij mij toe dat hij nog mooier dingen wilde bouwen dan bruggen, namelijk kastelen, warenhuizen als paleizen, spoorwegstations – maar dat was iets voor later.

Hij werd altijd aangesproken met 'Herr Oberingenieur'. De mensen bogen voor hem, maar als iemand zijn verdiensten prees, wendde hij zich hoofdschuddend van verbazing af en begon meestal over zijn moeilijke jeugd of over zijn oom, eigenlijk de oom van mijn moeder, die ontzaglijk rijk was en wiens macht en invloed volgens hem heel ver reikten.

Ik was heel groot voor mijn leeftijd en op de Veldschool altijd de sterkste van mijn klas. Toen al verlangde ik naar een echte vriend, maar ik heb er nooit een gevonden. Waarschijnlijk heb ik zelf de toenaderingspogingen van mijn klasgenoten gefrustreerd en wel om een reden die vaker voorkomt bij kinderen zonder broers en zussen: ik was bang voor vreemden. Maar zij waren nog veel banger voor mij, voor mijn lichaamskracht, voor mijn zwijgzaamheid. Hadden ze geweten dat ik erg gevoelig was voor pijn, dat een hard woord mij net zo zeer deed als het schrammetje dat zij niet eens voelden, dan was het allemaal misschien makkelijker gegaan. Ik kon niemand zien lijden, geen mens en geen dier, maar ik huilde bijna nooit.

De school stond aan het eind van een tamelijk brede straat, en keek uit op het Veldpark, of liever op de brede muur eromheen. Vanaf de straat kon je van het park alleen maar de toppen van de bomen zien: eiken, platanen, ahorns en beuken. Maar als ik in de winter, in ons door gasvlam-

metjes verlichte lokaal op de eerste verdieping, vanaf mijn grasgroene schoolbank 's morgens stiekem naar buiten keek, kon ik zien hoe de zware, zwarte takken onder de brede sneeuwlaag zich eerst nog vaag aftekenden in de ochtendschemer. Het gaslicht zoemde gezellig, de witte kachel wasemde warmte uit en de dennenappels, die tussen het hout en de kolen zaten, knetterden vrolijk. De landkaarten en prenten van dieren aan de wand lichtten helder op. Om een uur of negen ging het gaslicht uit, de landkaarten hielden op met spiegelen, om tien uur gingen de ramen open en frisse wind drong naar binnen. De zon was koperrood opgegaan, de nevel in het park trok op, ik stond voor het raam met mijn kraag omhoog en de handen in de zakken, en in het eerste licht zag ik de met ijzel bedekte struiken langs de paden, de met een dun laagje sneeuw bedekte zinkkleurige ijsbaan, de grote wei, de lege tennisbanen met hoge netten eromheen, en midden in het park de 'Au', het oude Veld. Dan ging de deur open en het vrolijke tumult verstomde al vóór de onderwijzer de deur achter zich had dichtgetrokken.

Vlak bij dit park stond de Veldkazerne, van het derde ruiteregiment. Als wij met kromme ruggen over onze schriften gebogen hingen, slaperig van de hitte en de verveling, en we stil ons werk maakten, drong plotseling in diverse toonaarden ritmisch en helder het geluid van dravende of galopperende paarden tot ons door. Vaak gaf ik toe aan mijn (verboden) verlangen om na schooltijd, geleund tegen een dik ruwhouten hek, het exerceren te paard te zien en de zweep van de sergeant te horen knallen. Soms kwam er een soldaat op mij toe, ondanks de kou gekleed in een vaalwitte linnen kiel, met een ronde pet zonder klep op het hoofd en een dik, knapperig, met meel bestoven kommiesbrood onder de arm, dat hij tegen tabak wilde ruilen of voor weinig geld verkopen. Maar ik had helaas geld noch tabak. Spijtig keek ik toe

hoe de kurassier het met zijn grote knuisten in stukken brak en elk brokje handig en zonder de minste angst aan de paarden voerde, die ze dankbaar in ontvangst namen. Ik weet eigenlijk niet waarom dat brood zo'n begeerte in mij wekte. Thuis kreeg ik alles wat een kind zich maar kon wensen. Maar op zekere dag zag de soldaat waarschijnlijk hoe begeerig ik naar dat brood keek, sporenrinkelend kwam hij naar me toe en gaf me een tamelijk groot stuk cadeau. Jaren later herinnerde ik mij nog de vreemde, scherpe lucht van leer en looizuur die om hem heen hing.

Ik nam het brood aan, maar at het niet op. Ik had een ander plan en dat moest ik nu uitvoeren. Dus ik verzamelde al mijn moed, liep een stukje langs het hek, daarna langs de muur om de Veldkazerne en kwam bij de schildwachten, van wie er maar een, de schildwacht rechts, mij aan had zien komen. Toen zij mij staande hielden, zei ik dat ik de zieke zoon van een onderofficier in de kazerne kwam bezoeken. Door de kazernepoort kwam ik op de binnenplaats. Daar zag ik een paar paarden staan, drie geloof ik, die met de teugels aan elkaar gebonden op de harde, stoffige grond stampten en zwiepten met hun lange staart. Ik reikte, bibberend van angst maar gloeiend van trots omdat ik mijn wil had doorgezet en mijn moed bewezen had, het dichtstbijzijnde paard een stuk van het brood aan. Misschien beefde mijn hand toch te veel, misschien nam het paard de korst niet goed in de bek of duwde hem zelfs weg, hoe dan ook, het brood viel op de grond. Huiverend werd ik me al van een zeker gevaar bewust, maar bukte me toch om het op te rapen. Het bloed was mij echter nu al zo naar het hoofd gestegen dat ik het brood tussen de vele onrustige hoeven niet zag. De paarden, die op hun voer stonden te wachten, alleen daarom al onrustig waren en door de ordonnans een ogenblik alleen waren gelaten, waren militair gedrild. Opeens steigerden ze, er had

een trompetsignaal geklonken. De een sleurde de ander mee, ik hoorde de teugels kraken, kon niet opstaan, kronkelde, nog altijd op de grond liggend, tussen de twaalf paardenbenen door, vond het brood en was al gered en kwam overeind toen één paard – ik geloof hetzelfde dat ik het brood had willen geven – het trompetsignaal totaal gehoorzaamde en mij een trap gaf met zijn hoef. Dat was de eerste ondraaglijke pijn in mijn leven, ik hoorde mijn eigen kreet en verloor alle controle maar niet de pijn, ik had geen beheersing meer over mijn lijf en was toch klaarwakker en kreunde afschuwelijk. Gelukkig was de hoef afgeschampt op mijn schoolransel, waar hij een dikke liniaal had versplinterd. Ik kwam tot mezelf in een zaaltje, schreeuwend van pijn, met het ransel onder mijn hoofd en een paardendeken over mijn benen. De pijn brandde in mijn rug, ik kon niet ademen en moest toch schreeuwen. Anders zou ik sterven, dat voelde ik. De soldaten stonden om me heen, de meesten keken fronsend en nors op me neer. Een boog zich over me heen en vroeg me iets. Ik kon niets uitbrengen. In mijn boeken stond mijn adres, ik wees naar mijn schoolransel, een kurassier trok het onhandig onder mijn hoofd weg, sloeg een boek open en las hakkend als een schoolkind mijn naam en adres voor. Plotseling sprongen ze allemaal in de houding, de arts kwam binnen en zette ze weer op de plaats rust. De gezichten van de soldaten, die in plechtige ernst verstart waren als in de kerk, ontspannen zich. Ze tilden me op, ik kreunde, het werd zwart voor mijn ogen, maar ik viel niet flauw helaas.

De regimentsarts vond mijn verwonding kennelijk niet levensgevaarlijk, anders had hij me wel in zijn hospitaaltje gehouden en me niet in een kleine regimentswagen onder de hoede van een dikbesnorde onderofficier naar huis gestuurd.

Toen hij mij bevoelde en beluisterde, werd ik plotseling door een ondergangsgevoel overvallen. Ik was nog heel jong en begreep zo weinig van de dood dat ik er zeker niet aan dacht dat mijn laatste uurtje wel eens geslagen kon hebben. Misschien was daarvoor de pijn ook te beklemmend, te verscheurend, te verstikkend. Bij elke ademhaling sloeg het als een bliksem in mijn rechterzij. Als ik probeerde de adem in te houden werd het minder erg. Maar telkens als ik, om niet te stikken, mijn longen met lucht moest vullen, was de nieuwe pijn die ik als het ware aan mijzelf te wijten had, nog ondraaglijker. Door het kreunen en hijgen werd het ook erger, daarom dwong ik mijzelf tot verbeten zwijgen en oogstte daarvoor de lof van de arts, die mij een blik vol respect toewierp en 'jonge spartaan' mompelde.

Misschien zou de pijn tijdens de terugrit in zijn aanwezigheid draaglijker zijn geweest, want hij zou zich als arts voor mij geïnteresseerd en mij als man beloofd hebben door zijn respect voor mijn zelfbeheersing. Maar de onderofficier wilde mij alleen zo gauw mogelijk thuis afleveren. Ik greep, toen de wagen te vlug over de kinderhoofdjes rolde, naar zijn hand, maar hij begreep me waarschijnlijk verkeerd, want hij spoorde de met zijn zweep knallende koetsier op de bok tot nog grotere haast aan. Misschien was hij ook bang dat ik in de wagen zou sterven en zodoende het regiment in verlegenheid zou brengen.

Een wilde woede steeg in me op. Door mijn vriendelijke gebaar was ik in deze afschuwelijke situatie verzeild geraakt, ik schuimbekte – letterlijk – van razernij bij de gedachte aan die 'ondankbare knol' die mijn mooie gebaar met een trap beloofd had. Ik lag op mijn linkerzij omdat ik dan makkelijker kon ademhalen, maar juist aan die kant zat mijn zakdoek in mijn jaszak en toen ik een beetje overeind kwam om hem eruit te halen en al het speeksel van mijn mond te ve-

gen, kwam dat ondergangsgevoel, een verstikkende, afgrijselijke walging, weer over me en zonk ik weg in het duister.

Toen het lichter werd (ik moest opeens denken aan de bomen in het park, die lichter werden als de zon opkwam), zag ik dat de wagen wel in onze straat was, maar dat hij ons huis voorbij was. Het kostte me ontzettende moeite om de stomme soldaat aan z'n verstand te brengen dat hij zich in het huisnummer had vergist en dat ik beter wist waar ik woonde dan hij. Elk woord was een steek, en ik moest veel woorden gebruiken. Eindelijk hielden we voor ons huis stil. Hij tilde me op, mopperde over mijn gewicht en droeg me zo onhandig naar de voordeur dat mijn voeten achter me aansleepten. Pas toen we voor de deur stonden, besepte ik hoe mijn moeder zou schrikken.

Ik had dus mijn tegenwoordigheid van geest niet verloren, ik wist nog heel goed hoe scherp ik tijdens het onderzoek door de arts alles had gezien en gehoord. Mijn moeder had een zwakke gezondheid. Ik hoopte dat niet zij, maar het dienstmeisje of mijn vader zou opendoen. Maar zij was het. Toen ze me zag, slaakte ze een zacht kreetje en zakte in elkaar, het hoofd naar voren, dwars over de drempel, zodat haar gezicht en het mooie, dikke, zwarte haar op de mat met het opschrift *Welkom* terechtkwam. De domme kurassier die daar stond met mij in zijn armen, wist niet wat hij daarmee moest. Maar gelukkig was mijn vader thuis. Hij begreep het onmiddellijk. Hij hielp mijn moeder overeind, bracht haar naar haar kamer en zei dat ik niet gevaarlijk gewond was; ze reageerde niet. Mij liet hij naar zijn eigen kamer brengen. Hij vlijde mij zelf voorzichtig op zijn bed neer. Tegen het dienstmeisje had hij en passant gezegd dat ze bij moeder moest blijven en zorgen dat die op haar kamer bleef. Maar een paar minuten later kwam ze toch bij ons,

wankelend aan de arm van het meisje, en ging op het bed zitten. Ze trok eerst mijn schoenen uit, toen mijn kleren. Ze deed het zo voorzichtig dat mijn pijn niet verergerde. Ik was niet verbonden, ik bloedde niet. Doordat zij mijn hemd niet uittrok, zag ze mijn ribben niet. Ze schudde haar hoofd, ik mocht niet praten. Ze hoestte en hield mijn beide handen vast alsof ik van plan was te vluchten. Mijn vader was weggehouden om onze huisarts te bellen. Hij kwam kort daarop terug: de dokter was thuis geweest en zou direct komen. Toen nam hij de onderofficier mee naar de kamer ernaast en daar gingen ze zitten roken, terwijl de snorrenbaard mijn vader een onjuist verslag van het ongeluk gaf. Hij had het niet gezien. Mijn moeder begon harder te huilen en het bed schudde. Ze had ontzettend medelijden met me, ik werd bedolven onder de liefkozingen alsof ik een klein kind was, ze streelde me, ze wilde me makkelijker neerleggen, ze bood me van alles en nog wat aan. Ze dacht dat ze daarmee de pijn verzachtte, maar het tegenovergestelde was het geval: ik begon nu medelijden met mezelf te krijgen en mijn hart kromp ineen in mijn pijnlijke ribbenkast toen ik eraan dacht wat een arm, ongelukkig kind ik toch was. Het deed me goed toen de zakelijke, naar medicijnen ruikende, joodse arts in zijn glimmende geklede jas verscheen, mij even oppervlakkig onderzocht en vervolgens een paar vragen stelde, ten eerste of ik al geürineerd had en ten tweede of ik ook bloed had gespuwd. Ik schudde van nee. Hij zei dat ik moest urineren, verzocht mijn moeder de kamer te verlaten en hielp me. Hij zei dat ik geduld moest hebben en ging naar de kamer ernaast, waar ze hem allemaal vertelden wat er was gebeurd. Kort daarna kwamen ze weer binnen, praatten door elkaar heen, maakten de kleine kamer bedompt, bemoeilijkten mij de ademhaling. Ze hadden zich allemaal bij mijn ongeluk neergelegd en waren blij dat het niet erger was dan vijf

gebroken ribben. Mijn vader en de onderofficier rookten. Ik begreep niet dat niemand beseftte (behalve mijn moeder, die nutteloze natte doeken op mijn voorhoofd legde) dat ik die pijn op den duur niet zou kunnen verdragen. Maar ze beseften het nog niet.

Ik beschrijf die middag, die avond en die nacht niet. Alleen iemand die iets dergelijks heeft meegemaakt kan het meevoelen. Troostende woorden maken de zaak alleen maar erger. Mijn moeder moet dat begrepen hebben. Nooit heeft een hand lichter op een pijnlijke borst gerust dan de hare, toen ze tegen de ochtend insliep. Alleen wanneer zij in haar slaap hoestte, woog haar hand zwaarder.

Maar ik verdroeg het nog, zoals ik alles tot dusver verdragen had, hoe wanhopig ik ook was. Vroeger had ik me een dergelijke pijn niet kunnen voorstellen, nu kon ik me niet voorstellen dat hij ooit zou ophouden. Bovendien leek het wel alsof hij nog altijd zijn afgrijselijke hoogtepunt niet had bereikt, en soms stak er een kriebel in mijn keel alsof ik zou gaan hoesten.

Zolang ik wakker was, had ik kracht genoeg om mij tegen die akelige kriebel te verzetten. De dokter had me gewaarschuwd dat ik zo weinig mogelijk mocht hoesten of luid spreken en dat ik me onder geen beding mocht omdraaien. Toen – er waren sindsdien nog geen vijftien uur verlopen en toch leek het me alsof het gebeurd was in een ander leven, dat nooit terug zou komen, zo mooi was het! – had ik die waarschuwing niet helemaal begrepen. Waarom zou ik hoesten? Waarom zou ik me onnodig bewegen? Maar tegen de morgen, toen mijn moeder, met haar tengere blauwgeaderde handen gevouwen in haar schoot, in de oude leunstoel steeds dieper wegzonk in een geruste slaap, kon ik het bijna niet meer uithouden. Ik wilde nu toch echt anders gaan lig-

gen. Ik lag op mijn rechterkant, dus op die vijf gebroken ribben, en op de gekneusde spieren. Toen ik me heel langzaam met gebruik van duizenden listen omgedraaid had en op mijn goede kant lag, kreeg ik steeds minder lucht. Nu probeerde ik het op mijn rug. Maar toen deed de goede kant, die nu vrij kon ademen en meebewegen, zo'n pijn dat ik in het kussen beet. Dus ging ik weer op mijn rechterkant liggen. Na die grote inspanning brak het zweet me uit en werd ik door een grote uitputting overvallen, ik had het gevoel dat ik weer een klein kind was. Ik ontspande, en sliep in.

Waar ik van droomde weet ik niet, maar het was een weldadig langzame droom. Plotseling brak door deze droom een andere, een onbeschrijflijk afgrijselijke. Ik voelde hoe iemand me met een scherp, puntig mes kietelde, als brandend vuur trok het door me heen, ik schoot lachend van ontzetting overeind en het mes stak door me heen. Ik zie het nog voor me, het was een mes dat je gebruikt om ham van het been te snijden, aan beide kanten geslepen, dun en heel glad en lang. Ik schrok wakker, zat recht overeind, de kussens lagen op de vloer. Bij de ramen begon het al te schemeren, de rest van de kamer was nog donker. Mijn moeder was weg, ik schreeuwde luid om hulp en terwijl ik schreeuwde, merkte ik hoe iets bitterzouts in mijn keel opsteeg. Ik greep de koperen stang van het bed en schudde eraan. Mijn moeder kwam met een brandende kaars in haar hand de kamer binnenstormen, half ontkleed, op blote voeten, met loshangend haar dat in lange krullen om haar blote schouders golfde. Ze omhelsde me met haar armen die nog nat waren van het water en sloot haar hemd. Mijn oogleden lagen tegen haar lauwwarmede, gladde hals, ik voelde het bloed kloppen in haar aderen. Plotseling drong het bittere, zoute in mijn mond, ik kon het niet tegenhouden en aan de geborduurde zoom van haar nachthemd bleef het ver-

schrikkelijke spul kleven, schuimend, lichtrood bloed.

Vreemd genoeg dacht ik ook nu niet aan de dood. Maar zij wel. Zodra ze de bloedvlekken zag, maakte ze zich zacht maar resoluut van me los, liep naar mijn vader en zei dat hij direct de priester met de sacramenten en de dokter moest halen. Ik hoorde hoe hij uit het piepende bed opstond, hoe hij ritselde met zijn kleren, kraakte met zijn schoenen. Het bloed kwam me telkens in de mond.

Mijn moeder was weer bij me. Voor haar als gelovig katholiek was mijn zielenheil belangrijker dan mijn leven. Wat kon ze meer voor me doen dan me in haar armen houden, bidden en geloftes afleggen? Zij verlangde niet van me dat ik in het uur van mijn dood hoorbaar meebad. Integendeel, ze zei dat ik kalm moest blijven, ze drukte me met zacht geweld op het bed terug, stopte de kussens in mijn rug zonder haar gebed te onderbreken, haalde een paar van haar kleine, naar vanille geurende zakdoekjes, veegde het zweet van mijn voorhoofd, het bloed van mijn mond, de tranen uit mijn ogen. Ze legde met zachte stem de gelofte af op bedevaart te gaan naar de Moeder Maria van Altötting als de bloeding en de pijn zouden ophouden.

Ik zou het beter hebben gevonden als zij stil was geweest, als ik weer overeind had mogen komen om me stijf aan de stangen van het bed vast te houden. Want nu werd ik overvallen door een nieuw gevoel, misschien kan ik het het best HET VERPLETTERENDE noemen. Het had eigenlijk met de pijn niets meer te maken, het leek nog het meest op het ogenblik dat de hoef van het paard krakend de liniaal verpletterde, op het schoolransel afschampte, mijn rechterzij kneusde, dus op het eerste ogenblik.

Misschien duurde dit een kwartier of een half uur, dat weet ik niet. Misschien ben ik even weggeweest, maar ik was weer bij toen de dokter binnenkwam.

Mijn vader voerde met mijn moeder een haastig gesprek. Hij, veel minder vroom katholiek dan mijn moeder, was nog niet bij de priester geweest, hij wilde eerst het bezoek van de dokter afwachten. Die luisterde niet lang naar mijn gekreun. Hij legde zijn wijsvinger, die naar amandelzeep rook, verticaal over mijn lippen alsof hij mij tot zwijgen wilde manen, haalde uit de zijpanden van zijn glimmende geklede jas een met rood fluweel gevoerd etui met een klein nikkelen spuitje en een flesje ether, waarvan de lucht mij tot een nieuwe afgrijselijke hoestbui prikkelde, en uit een andere zak een ander flesje waarop het woord morfine stond en een doodshoofd met twee gekruiste beenderen. Maar deze symbolen des doods hadden op mij een troostende uitwerking. Het kon me allemaal niet schelen, als het maar overging. Ik voelde me in zijn aanwezigheid beter dan daarvoor en als je in een dergelijke situatie van 'blij' kunt spreken, dan was ik blij dat hij en niet de priester mij als eerste te hulp kwam. De dokter stroopte de mouw van mijn nachthemd op, reinigde de huid met ether, liet de morfine opstijgen in de naald, spoot een klein straaltje van de vloeistof weg, stak me toen handig in de arm en trok de naald er een seconde later weer uit. Daarna ging hij naast me zitten en keek uit het raam, met een gespannen uitdrukking op zijn gezicht, zwiingend, vermoeid. Hij geeuwde achter zijn magere fijne hand.

Een vreemd gevoel van verlichting kwam over mij. Het was niet zo dat de pijn op slag verdween. Nee, die bleef en zou, hoewel minder hevig, nog lang blijven, maar over de pijn heen lag nu – als een verband met zachte zalf – deze rust, deze sluier, deze mildheid, dit zwijgen, dit geeuwen, de dageraad in de kamer. Mijn moeder kwam binnen met vuurrode vlekken in haar gezicht, gekleed in een donkere jurk. Zij was stomverbaasd over de snelle verandering, die zij onmiddellijk zag. Ze kon niet begrijpen dat die kleine, magere

dokter zoveel had bereikt. De dokter haalde zijn horloge tevoorschijn, hield het tegen zijn oor om te luisteren of het nog liep en voelde mijn pols. De kamer was nu heel licht, maar mij volkomen vreemd, ik zag alles duidelijk, maar uit de verte. Ik was hier en reed tegelijkertijd over een brug. Ik merkte dat ze samen praatten, maar verstond niet wat ze zeiden. Iemand veegde het vocht van mijn mond. Het doekje bleef wit, het moest dus winter zijn.

Deze WONDERKUR ben ik nooit vergeten, misschien ben ik daardoor arts geworden. De bruggen van mijn vader lieten me koud. De militaire dienst, waar ik vroeger veel voor voelde, haatte ik nu. De wonderkuur trok mij aan.

Aan de persoon van de arts, de brave dokter Kaiser, lag het niet, integendeel. Mijn ouders lieten hem weliswaar direct komen als het nodig was, maar ze noemden hem een noodzakelijk kwaad. Soms gingen zij in hun geringschatting zelfs zover, dat ze na zijn vertrek de ramen openden en de kamer luchtten. Niet omdat de dokter een onaangename lucht verspreidde, maar omdat hij een jood was. Mijn moeder 'mocht' joden niet, ook al kende ze er maar een paar en wist ze van geen van allen iets kwaads. Misschien kwam het door haar katholieke opvoeding, want lutheranen 'mocht' ze ook al niet, die vond ze 'doortrapte huichelaars'.

Er woonde in onze stad nog een andere dokter Kaiser, een lange, magere, trotse, rijke man, die bij ons een grote gesloten zenuw- en krankzinnigeninrichting gebouwd had en in S., een klein plaatsje aan een mooi, langgerekt meer, waar wij een houten zomerhuisje met een boomgaard hadden, een prachtige marmeren villa bezat met grote ramen en een terras op het water. In de stad zagen wij hem bijna nooit te voet, meestal reed hij in een met twee appelschimmels bespannen wagen, een van zijn kinderen op de

achterbank en een mooie, jonge vrouw naast zich. Later was hij een van de eersten die een automobiel kocht. Onze huisarts werd Jodenkeizer genoemd, voor de andere, hofraad en zenuwarts, nam men weliswaar eerbiedig de hoed af, maar achter zijn rug noemden ze hem de Gekkenkeizer.

Ik had de volgende dagen nog steeds koorts en werd erg mager. Vele uren bracht ik door met nadenken over de 'macht' van een dokter. Als die doodgewone, dikke Jodenkeizer al zo veel macht bezat, hoe onmetelijk zou dan wel de macht zijn van de Gekkenkeizer?

Het bleef namelijk niet bij de toverkracht van de medicijn uit het flesje met het doodshoofd. Ook al werd ik nog zo gekweld door pijn en ademnood, zodra de Jodenkeizer mijn kamer binnenkwam, haalde ik opgelucht adem, in de letterlijke zin van het woord, en in mijn long verdween de stekende pijn als een pluisje op de wind.

Kleinzerigheid was steeds mijn zwakke punt geweest. Mijn klasgenoten hadden het nooit geloofd, maar ik wist het maar al te goed. Er bestaat een heel voor de hand liggend middel om je aan pijn te onttrekken, bijvoorbeeld bij gevechten van jongens onder elkaar, die echt wreed zijn en waar bij elke traan, elke snik als een grote schande wordt gezien. Dat middel is lafheid. Ik was een beetje laf, dat was de reden waarom ik, als het maar enigszins kon, die spelletjes ontliiep. Spelen en vechten is bij jongens haast hetzelfde. Mijn vrienden zagen alleen dat ik heel groot was voor mijn leeftijd, dat ik harde spieren en weinig vet en sterke 'knuisten' had. Ze konden zich niet voorstellen dat in zo'n sterk lijf zo'n overgevoelig kind huisde. En het was niet alleen mijn eigen pijn, ook dat wat anderen pijn deed, wat ik geen pijn maar leed noemde, – ook dat kon ik niet rustig aanzien, het ging mij aan het hart, de tranen kwamen, en ik schaamde me.

Misschien was alles anders geweest als ik broers en zussen had gehad. Dan zouden we elkaar wederzijds gehard hebben en plezier hebben gemaakt. Mijn moeder had vroeger eens gezegd, lachend onder het hoesten en hoestend van de lach, dat ze me niet één broertje of zusje maar tegelijkertijd twee of zelfs drie tweelingen of drielingen zou 'geven', maar mijn vader wilde daar niet van horen en vond het 'onbescheiden' dat ze wijzer wilde zijn dan God, die het gelukkig bij dat ene kind gelaten had. Zij met haar zwakke gezondheid moest daarvoor dankbaar zijn. Maar toen werd mijn moeder boos, ze kreeg ronde, rode vlekken op haar wangen en zei mijn vader dat hij zijn mond moest houden omdat dergelijke praat niet voor mijn oren bestemd was.

Nu ik zo lang in bed moest blijven, ervoer ik een heel nieuw gevoel als een soort compensatie of surrogaat voor de verloren levensvreugde. Het was de drang over de volwassenen te heersen, mijn zin door te zetten bij de machtigen. Ik begon bij de dokter. Hij hielp me. Zolang hij naast me zat, haalde ik makkelijker adem en had ik geen pijn. Hij onderzocht me regelmatig en uitvoerig, want hij maakte zich ongerust over de koorts, die weliswaar niet hoog was maar ook niet wilde zakken. Hij vond echter niets verontrustends en na vijf of tien minuten maakte hij aanstalten om weg te gaan. Ik probeerde elke list uit, om hem tegen te houden en een minuut langer te laten blijven. Toen hij mijn onhandige manoeuvres doorzag, kreeg ik eerst mijn moeder en toen mijn vader zover dat zij hem overhaalden om langer te blijven. Ze verdubbelden zijn honorarium, brachten het gesprek op iets anders en soms lukte het inderdaad de Jodenkeizer ertoe te bewegen zijn glimmende zwarte vilthoed weer op de koperen stang van het gordijn te hangen, de slippen van zijn vettige geklede jas op te tillen en aan mijn bed te gaan

zitten. Misschien liet hij dan andere patiënten, die zijn hulp meer nodig hadden, wachten. Het kan zijn dat ook dit mij tevreden stemde.

's Nachts sliep ik onrustig, en ik zweette erg. Mijn moeder liet alles inmiddels graag over aan Maria, die haar altijd met haar 'zwakke borst' had geholpen. Maar mijn vader had meer vertrouwen in de dokter en drong op rigoureuze maatregelen aan.

Dat kwam de Jodenkeizer zeer gelegen. Op zekere dag nam hij allerlei instrumenten mee in een verfromfaaid handkoffertje. Hij haalde er een spuit uit die veel groter was en er veel gevaarlijker uitzag dan het spuitje waarmee hij de wonderkuur had verricht. 'Je bent een dappere vent, hè?' zei hij tegen me, terwijl hij net als toen zijn vinger op mijn mond legde. Ik vreesde het ergste. Ik dacht aan de dappere kleine spartaan van de kazernedokter.

Overigens deden er valse geruchten over mijn avontuur de ronde: ik had de paarden wel brood willen geven, maar ik zou ze geprikkeld hebben door ze met mijn zware liniaal te slaan, zoals de *VALSE OOGGETUIGE*, de onderofficier, mijn ouders had verteld. In werkelijkheid had ik het niet uit goedheid of uit medelijden met de volgevreten, dikke, zware paarden gedaan. Ik had alleen mijn lafheid willen overwinnen, mijn moed op de proef willen stellen, want ik was, zoals veel stadskinderen, bang voor paarden – vooral voor hun hoeven en tanden. Ik had de vuurproef doorstaan, maar duur betaald. Was dat niet genoeg?

Nu had ik er spijt van dat ik de dokter zo vaak had opgehouden, dat ik als kleine, hulpeloze en bedlegerige jongen had geprobeerd hem te beheersen. Maar wat hielp het? Ik beet mijn tanden op elkaar. Ik hield mijn adem in. Dit inhouden van de adem is voor mij altijd een middel gebleven dat pijn tegenhoudt of pijn verzacht. Had hij maar direct ge-

stoken! Maar hij zocht lang naar de beste plaats, betastte me voorzichtig, klopte en luisterde en kietelde me afschuwelijk. Toen ramde hij eindelijk de dikke houten naald tussen mijn ribben. Er kwam geen geluid over mijn lippen. De volgende nacht sliep ik niet. Ik vond mijzelf een heel bijzonder mens, die macht had over de pijn.

Ik ben nog vergeten te vertellen dat de Jodenkeizer eerst voorstelde mij een ethernarcose te geven wanneer ik dacht dat ik de pijn niet zou verdragen, maar het onbegrijpelijke 'ethernarcose' joeg mij meer angst aan dan de pijn. Ik had mezelf sterk gemaakt en was sterk geweest.

Deze kleine pijnlijke ingreep, die de dokter de volgende dag een 'uitstekend gelukte borstvliespunctie' noemde, hielp mij geweldig. De koorts zakte direct, tot grote blijdschap van mijn moeder die de dokter als extra honorarium van haar huishoudgeld een gouden twintigmarkstuk offereerde, dat hij zwetend en blozend – het was die dag erg warm – in zijn zak stak. Hij kwam niet meer zo vaak en een paar dagen later mocht ik voor het eerst opstaan en al vrij snel ging ik weer de straat op en naar school en werd erg bewonderd.

Ik was trots op mijn genezing. Ik besepte weliswaar bij nader inzien dat de punctie, die uit de verwijdering van wat troebel, geelrood vocht uit de borstholte bestond, ook geholpen zou hebben als ik minder dapper was geweest, maar ik wás dapper geweest. Ik had niet geschreeuwd. Ik was dus tweemaal moedig geweest, de eerste keer toen ik mij aan het gevaar had blootgesteld om door een bende wilde paarden (zo zag ik het nu) doodgetrapt te worden, en de tweede keer toen ik de pijn, die ongewoon groot was, met even ongewone gemoedsrust en zelfbeheersing had verdragen. Ik zei telkens opnieuw tegen mezelf: ik kan als ik wil. In mijn binnenste